

Zitierhinweis

Nechutová, Jana: Rezension über: Lenka Jiroušková, Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier. Text und Kontext der Passio Olavi. 2: Edition und Bildmaterial, Leiden: Brill, 2014, in: Český časopis historický, 2016, 2, S. 475-478, DOI: 10.15463/rec.935269065

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Lenka JIROUŠKOVÁ

***Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier.
Text und Kontext der Passio Olavi (mit kritischer Edition)***

(= Mittellateinische Studien und Texte, vol. 46)

Bd 1 – Untersuchung

Bd 2 – Edition und Bildmaterial

Leiden–Boston, Brill 2014, 828+252 s., set ISBN 978-90-04-26413-7;

ISBN 978-90-04-23677-6 (vol. 1) a 978-90-04-26623-0 (vol. 2).

Editorka legendistického textu či spíše souboru textů a zároveň autorka objemného interpretačního komentáře se práce chopila s osobním zaujetím, jak vidíme již z úvodních odstavců prvního svazku („Eine Karte und ein Schiff: Anstelle eines Vorwortes“). Pro dílo, které zde vykonala, by ovšem osobní zaujetí nestačilo; Lenka Jiroušková disponuje osvědčenou kompetencí a metodologickou výzbrojí v oblasti hagiografie a vizionářských textů a ve výzkumu středolatiné literatury vůbec (zřejmé je to z její odborné produkce, jak ji odráží seznam literatury v závěru prvního svazku i poznámky pod čarou), má za sebou i zkušenost editorskou. Již ve své poslední velké práci o Visio Pauli prezentovala středověkou literaturu jejím žánrově specifickým, polyfunkčním a zejména na jazykovou oblast nefixovaným charakterem, podobně jako u Visio Pauli jsou nám i na Passio Olavi představeny průniky latinských a vernakulárních hagiografických textů.

Snažit se uvádět čtenáře recenze rámcovým popisem publikace do obsahu zejména prvního svazku tohoto spisu by bylo nejen zdouhavé (i vzhledem k jeho rozsahu), ale i zbytečné. Chce-li se čtenář seznámit se spisem pouze povšechně, může si přečíst autorčina „Prolegomena“ (s. XXVI–XXXI), kde se poučí o struktuře spisu, o použitých metodách a do jisté míry i o výsledcích výzkumu, který zde byl podniknut. V podobném smyslu instruktivní jsou také úvody k jednotlivým oddílům a kapitolám spisu a také praktické a uživatelsky vřidné předběžné závěry („Zwischenbillanz“) a nakonec ovšem závěrečná (XIV.) kapitola prvního svazku („Das Nachleben der Heiligen und das Leben der Passio Olavi“). Pro účel recenze zde rozdělím její první díl, který vlastní edici předchází, do tří celků: prvních devět kapitol zkoumá dochování a textovou tradici Passio Olavi; kapitoly X–XII se soustřeďují především k souboru či souborům popisujícím světcovy zázraky a táží se na jejich funkční typologii a na chápání a prezentaci svatosti („Konstruktion der Heiligkeit“) v Passio Olavi, zabývají se úlohou některých topoi a konečně líčení a funkci snů a vidění v zázracích sv. Olafa. Kapitola XIII tematizuje dvě specifické textové podoby Passio Olavi, recenze II a III, a nese výstižný i vtipný nadpis „Die Passio Olavi in den Händen der Kaufleute“.

Není samozřejmé a je velmi užitečné, že knihu doprovází řada příloh (počtem deset), jež ilustrují a dokládají rozbor a výsledky jednotlivých kapitol svazku: vedle Conspectus siglorum (který je ve svazku záměrně podán v totožné podobě dvakrát) a mimořádně pozoruhodného a důkladně zpracovaného (28 stran petitové sazby) katalogu rukopisů a tisků, je zde např. komparativní (vzhledem k jednotlivým textovým částem) tabulka specifických syntaktických jevů, podobně srovnávací soupis rytmických větých

závěrů. Nemluvě o další víceméně povinné, ovšem bezvadně provedené a podané výbavě, jako jsou soupisy a rejstříky.

Nyní aspoň některé závěry a postřehy z těchto tří celků, na něž jsem si z praktických důvodů pro tuto recenzi dovolila rozdělit její první svazek. Ze studia dochování a rukopisné tradice vyplynulo, že se u *Passio Olavi* nedá mluvit jako o jednotném textu, jak jej podával dosavadní ediční přístup na základě jednoho rukopisu (u Jirouškové CCC – Oxford, Corpus Christi College, Cod. 209), nýbrž že se jedná o soubor vznikající postupně, nejprve ve vrcholném (Recenze I) a ve své novější podobě pak v pozdním středověku (Recenze II, III), přičemž ani tyto recenze nejsou vnitřně celistvé, editorka uvnitř nich rozpoznala pečlivým rozbořem jejich rukopisného dochování vždy dvojí redakci („Fassung“) a potvrdila tím názor svého předchůdce (Aarno Malin); Jiroušková nadto zjistila, že rukopisné dochování oddílů o zázracích vykazuje naprosto odlišnou situaci (s. 34).

Dosud známé rukopisy tohoto souboru latinských textů Jiroušková rozšířila třemi novými nálezy, všechny patří ke třetí recenzi a pocházejí z 15. století, a to z Magdeburgu a z Greifswaldu. Obsahu těchto kapitol pak odpovídá ve druhém, edičním svazku i podoba edice: s. 13–29 přináší edici první recenze ve dvou redakcích (A, B), s. 30–76 zázraky (bez rozlišení na redakce), na s. 77–88 se nachází text druhé recenze (redakce C), na s. 89–173 je otištěna edice třetí recenze, opět ve dvou redakcích (D1, D2).

Úvahy o době a prostředí vzniku, o autorství či redakci *Passio Olavi* přivádějí autorku k osobnosti Øysteina Erlendssonse, zvaného též Augustinus, arcibiskupa v Nidaru (Drontheim), v jehož okruhu konkrétní textová podoba vznikla patrně ke konci XII. století. První dochovaný rukopis, také již z osmdesátých let onoho století, je však anglického původu (cisterciáci ve Fountains); původní verzi je delší redakce A, zatímco kratší B vznikla její abreviací. Specifickou otázkou je pak různá struktura a pozice jednotlivých prvků oddílů o zázracích. Z něj upozorním též na syntaktickou a stylistickou analýzu autorské řeči a na užívání klasických latinských i biblických textových vzorů, kde Jiroušková upozorňuje např., že údajné hojné užití vergiliovských obrátů není možno v první části legendy (*Passio – Teil*) prokázat (sv. I, s. 133), neméně důkladnému rozboru je podroben jazyk oddílů o zázracích (*Mirakelteil*). Autorka zde (sv. I, s. 168) konstatuje, že je *Passio Olavi* stylisticky disparátní dílo více autorů, přičemž je důležité (s. 204), že *Passio–Teil* a oddíl o zázracích je nutno chápat jako navzájem oddělené jednotky textové tradice, že se dějiny textu obou těchto jednotek navzájem liší.

Vycházejíc z jedinečné pozice rukopisu CCC (Oxford), pocházejícího z anglického cisterciáckého prostředí (Fountains) se pak autorka ptá na kontexty, v nichž se geograficky a kulturně historicky vzato textová tradice *Passio Olavi* uskutečňovala: v Anglii, zvláště v cisterciáckém prostředí, v Severní Francii, zde zvláště u benediktinů a v pařížské svatoviktorské škole, ve Skandinávii, v samotném Norsku (např. Vadstena jako jedno z center pozdně středověkého Olafova kultu), v severním Německu, v Dánsku mezi augustiniánskými kanovníky. Jiroušková zde nepracuje pouze se zápisy Olafovy legendy: stále bere v potaz jako součást textové tradice také liturgické texty, doklady světcova kultu ve zkoumaných oblastech. Neponechává stranou ani relevantní vernakulární texty. Celý tento výzkum vedl k řadě nových nálezů a zjištění: např. v breviáři (14.–15. stol.)

augustiniánských kanovníků ze severoněmeckého Segesbergu, dochovaném v rukopise Národní knihovny v Praze (IX F 10), se díky autorce recenzované knihy setkáme nejen se sv. Olafem, ale také se vzácným oficiem svaté Sunnivy, Olafova ženského protějšku.

Desátá, jedenáctá a dvanáctá kapitoly zpracovávají Olafovu legendu a soubor zázraků pod zorným úhlem funkční typologie. Typologické klasifikaci jsou nejprve podrobeny zázraky (in vita a post mortem) a poté postava samotného svatého krále, jeho svatost – rex sanctus, rex iustus; sanctitas monastica, sanctitas politica. Zde se autorka obrací i k prezentaci sv. Olafa a zejména jeho zázraků ve výtvarném umění; za odkazy k obrazovým přílohám (ve druhém svazku, příslušné doklady jsou zde od č. X do č. XIII, s. 210–220) je čtenář či uživatel publikace mimořádně vděčný a recenzentka doporučuje tyto obrázky jeho zvláštní pozornosti. Upozorníme, že na deskách obou svazků recenzované publikace je použito vyobrazení právě z tohoto okruhu. Typy, jejichž popisy se rozprostírají v hagiografických textech od raného středověku až po jeho vrcholné a pozdní období, ovšem v různých podobách, s různými aspekty a především s velmi různými funkcemi, představuje Jiroušková užitečně právě na textech o sv. Olafovi. I zde je zjevná autorčina mimořádně obsáhlá a důkladná znalost pramenů i literatury, namátkou – tam, kde se její výklad dotýká raného středověku, sahá s výhodou po rozborech merovejské panovnické svatosti, které podal František Graus; ve vrcholném středověku se nabízí souvislost s anglickým prostředím, speciálně eventuální ovlivnění olafské hagiografie obrazem svatého biskupa, konkrétně Tomáše Becketa; a tam, kde typ královské svatosti kolísá mezi monastickým a politickým ideálem, se nabízí pomyslení na českého světce svatého Václava, jehož hagiografie ovšem Jiroušková rovněž využívá (s. 513, pozn. 141, v jiném kontextu a šířeji pak dále, zvlášť na s. 577 a pozn. 24).

Masivní uplatnění topiky, v tomto případě v popise dějů, nikoli třeba osob, ukazuje jedenáctá kapitola právě na příkladu topu zázračného vysvobození vězně; ovšem zřetel k topickému charakteru středověké narace patří vůbec k samozřejmým základům metody autorčiny hermeneutiky. Dvanáctá kapitola se věnuje snům a viděním v zázracích sv. Olafa, opět se stálým zřetelem k topickému charakteru těchto scén v hagiografii i jinde; hodný pozor je zde přesah k antickým a zvláště středověkým léčitelským a lékařským představám. Snad ještě k topice zázračných uzdravení: mimořádně vydatným zdrojem těchto zázraků (jakož i dalších, jaké též nalezneme v Olafově hagiografii) je *Dialogus miraculorum* Caesaria z Heisterbachu, text asi o století mladší, než je hlavní zápis Olafovy pašije. Bylo by zajímavé pokusit se o stanovení takového funkční typologie i u něj, jde i v tomto případě o cisterciácké prostředí, jaké hrálo nemalou roli u zrodu Olafovy legendy (to vše navazuje, jak ostatně Jiroušková opětovaně připomíná, na *Dialogy Řehoře Velikého*). Na okraj připomenutí, že o podobnou funkční analýzu zázraků se pokusila, byť na zcela jiném souboru hagiografických textů, v 80. letech 20. století Constanze Rendtel.

Rukopisnou tradici Olafovy legendy sleduje do doby 12. a 13. století na osudech druhé a třetí recenze třináctá kapitola s výstižným titulem „Die Passio Olavi in den Händen der Kaufleute“, kde můžeme pozorovat, jak se ve vrcholném středověku přesunuje centrum Olafova kultu do Dánska a na německý sever, přičemž mělo podstatný význam prostředí severoněmeckých a dánských hansovních měst. Oproti starším fázím života Olafovy pašije, v nichž pozorujeme prostředí feudálního světa, se v nových recenzích odráží rodící se městská

kultura a důrazy nové religiozity: zejména analýsa zázraků, které jsou zde navíc oproti textům první recenze, ukazuje na nový historicko-společenský kontext v prostředí, kde se tyto mladší recenze šíří. Uplatňují se zde i prvky vernakulárních ság a folklóru. Příznačné je, že do Zlaté legendy Jacoba de Voragine vstoupilo vyprávění o sv. Olafovi právě ve verzi recenze II. Je fascinující pozorovat, jak je právě v této recenzi starý hagiografický model paralely mezi Kristovou pašijí a utrpením daného světce doveden až ad absurdum: nejenom snášení zla a pronásledování ze strany nepřátel, nejen podobnosti závěru mučednickova života, ale až i jeho úplný pozemský konec: Olaf už neumírá v boji s přívrženci svých předních odpůrců, je ukřižován (zde odkazy k obrazové příloze XIII2a–b, sv. 2, s. 220)!

Edice, již přináší druhý svazek, je první kritická edice *Passio Olavi*, zpracovaná na základě veškerého dochovaného pramenného materiálu, nejprve rukopisů, pak i starých tisků, zatímco jediná starší edice *Passio Olavi* (Metcalf 1881, edice dalších méně významných textů viz ve sv. 1, s. 244 v seznamu literatury) byla pořízena na základě jediného rukopisu (CCC, Oxford) a podává tudíž pouze text první recenze. Tradiční a dosud obvyklá textově-kritická metoda by mnohé editory vedla k odlišnému řešení, totiž k pokusu o rekonstrukci textu na základě kolace dochovaného materiálu všech tří recenzí a jejich redakcí, a pokud by byl přijat jako výchozí oxfordský rukopis (CCC), všechny *lectiones variae* a masívnější odlišnosti dalšího dochovaného textového materiálu by se ocitly v textově-kritickém aparátu; ten by ovšem svým rozsahem nepochybně značně přesáhl vlastní text.

Přesvědčivá je i námitka, že by tak z editorovy dílny vyšla legenda, jaká nikdy neexistovala, a nadto je editorské stanovisko L. Jirouškové dobře zdůvodněno výsledky jejího výzkumu, podanými v prvním svazku námi recenzované práce. Jak vyplývá již z informace, kterou jsme zde podali o jeho obsahu, přináší edice odděleně znění všech tří recenzí, uvnitř nich pak ve sloupcích jejich navzájem odlišné redakce. Texty jsou pod čarou doprovázeny (1) věcným komentářem, (2) poznámkami k intertextualitě – biblické citáty, aluze, textové shody, (3) textově kritické poznámky. Věcný komentář užitečně často odkazuje k výsledkům výzkumu, které přinesl první svazek. K intertextualitě: domnívám se, že v mnoha případech jde v nejlepším případě o spíše nahodilé textové shody – similie, nebo častěji o slovní obraty biblického původu běžné ve středolatinských textech, často bez povědomí jakékoli vazby k Vulgátě. Této vlastnosti středolatinské literatury nejen ve vztahu k biblickým, ale i k antickým, patristickým a dalším autoritám, je si ovšem autorka vědoma (srov. např. sv. 1, s. 96–97, 168). Mimobiblické výrazy a slovní obraty proto uvádí s významnou výhradou v poznámce v „Index verborum et locutionum“, s. 248nn. ve druhém svazku.

Obrovská práce, již odvedla Lenka Jiroušková, je vydatným zdrojem poznatků o legendě svatého Olafa, o středověké latinské hagiografii vůbec, o jejích žánrových, typologických a funkčních, jazykových a stylistických specifikách, to vše s přesahem k liturgickým zdrojům, k dějinám kultu světců ve středověku, a s důkladným přihlédnutím k vernakulárním pramenům a k výtvarné produkci. Máme před sebou také výtečnou moderní edici celého latinského souboru hagiografie sv. Olafa v kritické synopsi. Nezbyývá než obojí, tedy jak zjištění, jež přináší první svazek, tak samu edici, doporučit dalšímu bádání o literární kultuře středověku.

Jana Nechutová

